

Toni Morison i Kristofer Bolen

NEZABORAVNI ODJECI TONI MORISON

Nismo navikli da umetnici ili društveni prevratnici primaju velika priznanja tokom vlastitog životnog veka. U Americi se, u najboljem slučaju, kulturni inovatori posmatraju pogledom unazad. Stoga bi niz priznanja kojima je obasuta Toni Morison mogao navesti nekog da posumnja da je ona pre hroničarka ulepšane verzije američke istorije nego li pripovedačica mračnih, mučnih priča o tome ko smo. Među nagradama koje je primila osamdeset jednogodišnja književnica iz Lorejna u Ohaju nalazi se i Pulicer za 1988, dok je 1993. postala prva crnkinja koja je dobila Nobelovu nagradu za književnost. Štaviše, ustreptalo divljenje njenih obožavalaca – među kojima su Barak Obama i Opra Vinfri – možda ukazuje na to da je Toni Morison previše ušančena unutar establišmenta da bi njeni romani provocirali ili kritikovali. Sve te pretpostavke su potpuno promašene. Autorkino putovanje kroz književni pejzaž uvek je bilo iz prkosa. Još od *Najplavljeg oka*, prvog romana objavljenog 1970, dok je kao samohrana, tridesetdevetogodišnja majka sa dvojicom sinova živela u Kvinsu i radila kao viša urednica u *Random House*-u, njena proza je istovremeno neustrašivo intuitivna i skoro biblijskih razmera. Rečnik može delovati šturo, ali svaka boja i opis, emotivni ili kolektivni masakr nezaboravno odjekuju.

Podrazumeva se da se njena proza hvata ukoštac s nacionalnim temama rasizma i seksizma, ali njeno delo se tako-

đe opire mnogim sveprožimajućim liberalnim dogmama vremena, posebno interesu crnačkog pokreta da se očuva isključivo pozitivni portret crnih junaka i tendenciji drugog talasa feminizma da se umanji značaj majčinstva – za šta je belodani primer njeno remek-delo iz 1987, roman *Voljena*.

Jedna je vrsta smelosti odbiti da se piše po paradigmi naracije belog gospodara, a sasvim je drugačija smelost ne prikloniti se najočiglednijem neposrednom rivalu. U *Domu*, svom poslednjem romanu koji izlazi ovog meseca, Morison pripoveda o netom demobilisanom veteranu iz Korejskog rata, Frenku Maniju, koji putuje od bolnice u Si-jetlu sve do Džordžije kako bi spasao svoju mlađu sestru Si da ne umre od ruke belaćkog doktora i njegovog brutalnog medicinskog eksperimenta. Tokom putovanja kroz Ameriku pedesetih godina, Frenk otkriva nasilnu i duboku segregaciju, i zemlju koja je pokatkad sposobna za sitne gestove velikodušnosti i nade, i svoj dom.

Jednog toplog proletnjeg martovskog jutra, vozio sam se dva sata do kuće Toni Morison, severno od Njujorka. Kuća je na obali reke Hadson, s pogledom na istočnu obalu koji ostavlja bez daha i u sebe uključuje i mali sivi konzolni most. Morison je napustila katedru u Prinstonu 2006. i preselila se u Nju Džerzi 2011, a ova kuća na reci joj je glavna rezidencija. U osunčanoj unutrašnjosti izloženo je nekoliko poznatih prizna-

nja, kao i nekoliko manje poznatih – diploma Nobelove nagrade je na stolu, dok je na zidu pored kupatila uramljeno pismo Antonije Frejžer, supruge Harolda Pintera, u kojem joj čestitaju na romanu *Voljena* i spominju da im je tuga romana „upropastila vikend”.

Toni Morison je nosila sivi džemper iz dve nijanse i purpurnu maramu oko čuvene sede kose. Ima onu upečatljivu koštanu strukturu lica koje se danas toliko retko sreće – snažnih, oštrih crta, savršen profil za buduću poštansku marku. Glas joj je tako moćne boje da je njime mogla da mi pročita i ugovor o rentiranju automobila i to bi zvučalo kao da je od vrhunske važnosti. U stvari, sve što Morison kaže, od vrhunske je važnosti. Stekla je reputaciju, nagrade i podijum mejnstrim publike. Ali taj podijum nije poruka. I dalje su najvažnije reči.

Kristofer Bolen: *Kakav je to most?*

Toni Morison: Most Tapan Zi.¹ Stalno prete da će ga srušiti i podići drugi.² Znao, zbrisali su pola seoceta Njak da bi ga sazidali pedesetih godina. Napravili su kompromis i podigli nizak most, verovatno da ne bi zaklanjao takozvani vidik. Problem je kad ljudi hoće da se ubiju, pa se bace s mosta – što se često dešava – oni neretko samo slome kičmu.

K. B.: *Zato što je tako nizak?*

T. M.: Zato što je tako nizak. Sada su instalirali tamo telefonske govornice, pa ako vidite parkiran automobil nasred mosta i da je prazan...

¹ Proširenje reke Hadson, nazvano po indijanskom plemenu Tapan i holandskoj reči za more (zee). (Prim. prev.)

² Most je na kraju i srušen 2019, a potom je podignut viseći most. (Prim. prev.)

K. B.: *Pročitao sam da na Golden gejt-u, mostu koji najčešće posećuju skakači, većina samoubica skače sa stane koja gleda prema gradu, a ne prema okeanu. Nije li to neobično? Pomislili biste da bi želeli da gledaju u pučinu, ne na krcatu obalu.*

T. M.: Bože.

K. B.: *U diplomskom radu bavili ste se temom samoubistva kod Virdžinije Vulf, zar ne?*

T. M.: Pisala sam o Virdžiniji Vulf i Fokneru. Tad sam mnogo čitala Foknera. Možda to ne znate, ali američka književnost je pedesetih godina bila nešto novo. Bila je odmetnička. Engleska književnost je bila engleska. Tako da su postojali avangardni profesori koji su od američke književnosti napravili veliku stvar. To mi i danas laska.

K. B.: *Da li su oni u to vreme predavali o afroameričkim piscima?*

T. M.: O afroameričkim piscima se nije predavalo čak ni u afroameričkim školama! Išla sam na Univerzitet u Harvardu. Sećam se da sam pitala da li bih mogla da napišem rad o crncima kod Šekspira. [Smeje se.] Profesor se jako uznemirio! „Šta?!” pitao je. Mislio je da je to nižerazredna tema. „Ne”, rekao je, „nećemo to raditi. To je sporedno – to je ništa.”

K. B.: *Nedavno ste napisali dramu o Dezdemoni, junakinji iz Otela, i istakli ste nešto o čemu nikada pre nisam razmišljao: Dezdemonu je podigla njena dadilja Barbari, tako da Dezdemona, na izvestan način, ima u sebi nešto od crnačkog, još pre nego što se udala za Otela. To pomalo menja priču u Otelu, u smislu toga kako je Dezdemo-*

na razmišljala i kako je spoznala svoj položaj.

T. M.: I ko u njoj neće pobuditi uznemirenje. Pre nekoliko godina sam bila u Veneciji, na večeri sa sponzorima Bijenala i jedan momak mi je rekao: „Znate, mi nemamo taj rasni problem u Evropi.” Mislim da sam možda bila umorna. Nije trebalo to da radim, ali sam ipak rekla: „Ne, zato što ste sve vaše đubre poslali kod nas.” Prekoputa je sedeo Piter Selers [pozorišni reditelj] i oči su mu se iskolačile. Na zidovima su bile one čuvene tapiserije, a na jednoj od njih beše velika crna, kraljevska figura. U to doba su postojali klasni problemi – Mavar je mogao da dođe u Veneciju i to nije bio problem. Ali tad sam počela da razmišljam o tom pozorišnom komadu. Kad je Piter bio na Princetonu, rekao je da nikada neće raditi *Otella*. On smatra da tu nema mnogo materijala. A ja sam rekla: „Ne, ti govoriš o izvođenju, ne o drami. Drama je stvarno interesantna.”

K. B.: *Kako ste odabrali Ameriku iz pedesetih godina kao pozornicu svog novog romana?*

T. M.: U principu, zanimalo me je da oduvam sve te trice i kućine, sve što pokriva predstavu o pedesetim. *Da li je tako stvarno bilo?* – pitala sam se. Hoću da kažem, to je bilo moje vreme. Sad imam osamdeset i jednu godinu. Tako je bilo kad sam bila mlada, agresivna devojka. Takve predstave se i dalje viđaju kod Doris Dej, ili u seriji *Ljudi sa Menhetna* – takva vrsta maglovitosti.

K. B.: *Decenija po Daglasu Sirku.*

T. M.: Tačno tako. Pa sam pomislila, *to nije bio slučaj*. Onda sam razmišljala šta se stvarno dešavalo. Šta se stvarno dešavalo u Korejskom ratu. Tad su govorili da je to „policajska akcija” – nikada rat – iako je poginulo 53.000 vojnika. Pored toga, pedesetih se desio [Džozef] Makarti. A crnce su ubijali na sve strane. Emet Til je ubijen 1955, a kasnije je dosta toga isplivalo o medicinskim eksperimentima. Sada znamo o eksperimentima sa LSD-jem na vojnicima, ali postojao je i eksperiment sa sifilisom na crncima iz Taskidžija, koji su mislili da primaju zdravstvenu negu.

K. B.: *Koristili su ih kao zamorčad.*

T. M.: I to se i dalje dešava u zemljama Trećeg sveta. Ali ta četiri događaja su za mene bila seme iz kojih su nikle šezdesete i sedamdesete godine. Htela sam da na to bacim pogled, pa sam izabrala jednog čoveka koji je bio u Koreji i patio od posttraumatskog stresnog poremećaja. On kreće na to putovanje – nevoljno. Nije želeo da se vrati u Džordžiju, odakle potiče. Džordžija je za njega bila kao još jedno poprište bitke.

K. B.: *Knjiga počinje u Sijetlu. Da budem iskren, o segregaciji i rasnim problemima sam uvek razmišljao u smislu podele Sever–Jug. Nikada nisam razmišljao o diskriminaciji na severozapadu, na pacifičkoj obali.*

T. M.: I moj urednik je to dovodio u pitanje. Zbog knjige sam malo istraživala. „Boing” je posedovao svu imovinu koja se spominje u knjizi. Postojali su dokumenti u kojima je stajalo: „Imovinu ne može iznajmiti ili kupiti osoba jevrejskog, azijskog, afričkog ili kojeg god drugog po-

rekla. Oni ne mogu ovde živeti, osim ako nisu zaposleni u domaćinstvu.” Urednik mi je rekao: „Nisam to znao. Mi severnjaci o tome mislimo kao o nečemu što je uvek vezano za Jug.” Odgovorila sam mu: „Kako to misliš, 'mi severnjaci'? I ja sam sa Severa.” On je odgovorio: „Mislio sam, 'mi beli severnjaci.’” Zato što je takav običaj – ne zakon, ali običaj. I potom je urednik spomenuo nešto o glavnom junaku kao crncu, na šta sam ja rekla: „Kako znaš da je crnac?” „Eto, znam”, odgovorio je. „Kako? Ja to nigde nisam rekla. Nigde nisam napisala. Opisujem samo ono što se dešava. On vidi natpis: 'Ne možeš ući u ovaj toalet'...” Sve se posmatra kroz zastor. Junak samo razrešava situaciju i prihvata je kao gotovu činjenicu. Ne pravi on protestni marš zato što mu ne dozvoljavaju u toalet.

K. B.: *Skloni smo da romantizujemo stabilnost pedesetih godina na isti način kao što romantizujemo previranja iz šezdesetih. Javno ste govorili kako je konzumeristička verzija šezdesetih, potpomognuta drogama, zamaglila stvarne društvene promene koje su se dešavale tokom te decenije. Da li je knjiga Dom bila Vaš pokušaj da napišete novu istoriju pedesetih, daleko od one favorizovane verzije?*

T. M.: Neko je nešto sakrio – kada kažem neko, mislim na narativ jedne države, koji je bio toliko agresivno srećan. Posleratna Amerika, svi lepo zarađuju, komedije su predivne... A u sebi razmišljam: mora da ima nečeg lažnog u takvom upornom nametanju jedne slike. Počela sam tako da se prisećam kako je bilo meni, kakva je bila moja percepcija u to vreme, i onda sam shvatila da nisam znala koliko sam mislila. Što više gleda, čovek više ot-

kriva stvari koje nisu baš za kompliment. Pretpostavljam da je tako kod svake nacije, ali ovde postoji napor da se sve počisti. To je kao ljudski život – „Želim da mislim lepo o sebi!” Ali to je moguće tek kada prepoznamo neuspehe i povrede koje su nam nanesene, ili koje smo naneli drugima. Onda možete lepo misliti o sebi jer ste ih preživeli, jer ste se suočili s njima, uhvatili ukoštac, šta god to bilo. Ali ne možete tek tako steći samopouzdanje. U svakoj naciji se deca uče da je vole. Razumem. Ali to ne znači da treba ulepšavati činjenice. Bila sam urednica u redakciji za udžbenike izdavačke kuće *L. W. Singer Co.* godinu dana, pre nego što sam došla u *Random House*. Uređivala sam udžbenike iz književnosti za srednju školu. U knjigama za Teksas, nije smelo da stoji „građanski rat”. Morali smo da pišemo „rat između država”. I naravno, morali smo da uklonimo sve Vitmanove citate. Uvek su postojala neka upozorenja kada su se pravili udžbenici za Teksas. I još je tako, kao i s religijom. Koliko čujem, izbacili su reč ropstvo i zamenili je nečim što ima veze sa trgovinom...

K. B.: *Očigledno, interes nije da se obrazuje već da se izmeni mišljenje.*

T. M.: Još jedan razlog da napišem *Dom* bio je taj što me je zainteresovala ideja kada je muško-ženski odnos čist – neokaljan, neopterećen. Ako je to njegov odnos sa majkom ili devojkom ili suprugom ili ćerkom, tu uvek postoji još jedan sloj. Jedini odnos lišen loših strana bio bi onaj između brata i sestre. On bi tu mogao da pokaže muškost i zaštitnički stav, neopterećen bremenom seksualnosti. Tako da me je taj aspekt o Ivici i Marici oduvek fascinirao. I njegov povratak da je spase

predstavlja putovanje dok je svuda oko njega nasilje.

K. B.: *Da li ste dali naslov Dom zbog tog povratka kući? Na početku romana, nalazi se čitav odeljak kako je porodica Mani prvobitno živela u teksaskom gradiću, kada im je dato dvadeset četiri časa da se pokupe, napuste svoju zemlju i odu, inače će ih ubiti. Šta predstavlja dom u takvoj vrsti izbeglištva?*

T. M.: Bila je to redovna stvar. Imam jednu zanimljivu knjigu koja se bavi oblastima koje su „očišćene”. Mnoge su bile u Teksasu. Bilo je kao s Palestincima – samo bi vam rekli: „Idite!”, a ako ne odete, ubiju vas. Bila je to migracija – prisilna migracija. A što se tiče naslova knjige, e pa, baš ne umem da dam naslov.

K. B.: *Čekajte. Vaši naslovi su sjajni. Poseduju čist, pojedinačni, nepretrpani senzibilitet. Iako zvuči kao veliko obećanje kada se roman nazove Dom.*

T. M.: Dok sam pisala knjigu, imala je radni naslov „Frenk Mani”. Urednik mi je predložio da promenim naslov. Dok sam pisala *Solomonovu pesmu*, zvala sam je drugačije. Džon Gardner [romansijer] me je ubedio da stavim taj naslov. Neko je spomenuo „*Solomonova pesma*”, a ja sam uzviknula: „Užasno!” Sedeli smo u kancelarijama u *Knopf*-u. Tu je bio i Džon Gardner, kada je to čuo, rekao je: „*Solomonova pesma*, to je predivan naslov! Zadrži ga!” Pitala sam ga: „Jesi li siguran?” Odgovorio je: „Da!” I ja sam pristala. Kad je otišao, pomislila sam: „Zašto obraćam pažnju na njega? On je napisao knjigu nazvanu *Sunčani dijalozi*. Ne pamtim kad je imao dobar

naslov!” [Smeje se.] Ali tad je već bilo prekasno.

K. B.: *U preštampanom izdanju Sule, napisali ste predgovor u kojem opisujete da ste knjigu stvarali pod dodatnim pritiskom podizanja dva deteta, uz posao s punim radnim vremenom u Random House-u. Živeli ste u Kvinsu. Osećam da mi uvek veličamo mlade pisce, tek stasale sa koledža. Ali je mnogo teže početi pisati kasnije, u srednjim godinama, boriti se s knjigom uz svakodnevni posao i brigu oko porodice.*

T. M.: Počela sam sa trideset i devet godina.

K. B.: *Da li se pisanja u tim nezavidnim okolnostima sećate kao vremena očajanja ili vremena oslobođenosti, sa praznom stranicom pred koju stajete svakog jutra?*

T. M.: Bilo je to oslobođenje. Postojale su dve oblasti u kojima sam osećala potpunu slobodu. Jedna se ticala moje dece, samo ona, od svih koje sam poznavala, nisu pred mene postavljala ludačke zahteve. Imala su i ona izvesne prohteve, ali im nije bilo stalo da budem seksi ili pomodna, ili bilo šta drugo što je bitan činilac u tome kako drugi o nama sude – ili barem kako se o meni sudilo, kao ženi koja radi u izdavaštvu, s izvesnom vrstom ambicija. Osim one osnovne brige, od mene su samo tražila da budem iskrena, duhovita i sposobna. Nije mi to bilo teško. U spoljašnjem svetu je bilo komplikovanije. Ali pisanje je predstavljalo stvarnu slobodu, jer mi tu niko nije govorio šta treba da uradim. Bio je to moj svet i moja mašta. I čitav život mi je bio takav, čak i danas.

Ponekad se zaglavim – sin mi je umro pre dve godine. Prestala sam da pi-

šem, sve dok mi nije palo na pamet: *On bi se stvarno uvredio kad bi pomislio da sam zbog njega prestala da pišem.* „Molim te, mama, mrtav sam, možeš li da nastaviš...?“ I tek kad sam došla do tog zaključka, mogla sam da završim *Dom*. Ali ne radi se samo o oslobođenju. Za mene je to i neka vrsta podučavanja. U *Domu* sam pisala iz perspektive jednog muškarca. Nisam se time ozbiljno bavila sve do *Solomonove pesme*. Tad sam pomislila: „Stvarno, kakvi su oni? O čemu stvarno razmišljaju?“ Otac mi je umro nešto pre toga, i sećam se da sam govorila: „Pitam se šta li on zna.“ I tad sam samo osetila olakšanje jer ću u nekom trenutku to znati, jer sam postavljala prava pitanja o njemu i odgovori će mi jednom doći. Tako se i desilo. Reći ću Vam šta je pomoglo: muški afroamerički književnici pišu o tome šta je važno za njih ili u njihovim životima – njima je važan tlačitelj, belac, upravo on im život čini komplikovanim. Zapazila sam tada da afroameričke književnice nikada to ne rade. Radile su to dvadesetih godina, mislim na savremene književnice – i to me nije interesovalo. Ako izuzmete pogled belog muškarca – ili čak i bele žene, ali prvenstveno muškarca – iznenada dobijate slobodu! Možete da razmišljate o bilo čemu, idete bilo kuda, zamišljate bilo šta... Ne postoji više problem gledanja očima gospodara. Gledanjem njegovim očima, uvek nešto objašnjavate, nešto dokazujete. Pa da ne biste to morali... Mislim da je jedan od razloga zašto me pisanje toliko ushićuje jeste to što se, za mene, istovremeno radi i o činu čitanja, i stoga sam toliko uporna dok vršim reviziju teksta. Zato što ga čitam. Zato što sam u njemu. Prisnost je za mene od ključne važnosti i želim da tako bude i čitaocima.

K. B.: *Opisali ste odbijanje da napišete knjigu koja muškom belom čitaocu dozvoljava da udobno uđe u nju kao odbijanje da „mešetarite“ za svoje knjige. Kakve li slobode – ne pisati i ne suditi o onome što pišete kao da je vredno ili komercijalno ili zabavno za mejnstrim belu publiku. Mora da je to bilo utoliko smelije jer ste rizikovali da Vas ne objave.*

T. M.: Nije mi bilo na umu izdavanje knjiga. Još pre nego što sam živela u Kvin-su, držala sam nastavu u Vašingtonu i bila okružena ozbiljnim piscima i pesnicima. Imali smo mali kružok i jednom mesečno smo se sastajali i čitali svoje radove. Donosila bih stare tekstove i oni bi komentarisali. Ali ne bi vam dozvoljavali da dođete ako niste imali šta da pročitate. Kad nisam imala šta da donesem, napisala sam pričicu o crnoj devojčici koja je želela da ima plave oči, zasnovanu na jednom događaju kojem sam prisustvovala kao dete. I pričali su o tome, i meni se dopalo što sam je napisala, i imali su sjajnu hranu na tim sastancima! Ali sam priču sklonila u neku fioku. Onda sam se preselila u Sira-kjus. Mlađi sin mi je imao šest meseci, i ja sam počela da pišem, nadovezala sam se na tu priču i pisala sam pre nego što ustanu i kada odu na spavanje.

K. B.: *Poznato je da ste ustajali pre zore da biste pisali.*

T. M.: Ujutru veoma dobro funkcionišem. Osim toga, to su farmerski sati. Volim da ustanem pre izlaska sunca. U svakom slučaju, kad sam završila *Najplavlje oko*, poslala sam rukopis nekolicini ljudi, i dobijala sam dopisnice na kojima je najčešće pisalo: „Prošlo kod mene.“ Ali dobi-la sam jedno pismo – neko se ozbiljno po-

zabavio i napisao mi odbijenicu. Urednica je bila žena. Napisala je lepe stvari o jeziku. I onda je rekla: „Ali nema početka, nema sredine, i nema kraja.” Greši, pomislila sam. Ali uzbuđenje je bilo u samom pisanju. Onda mi je [pisac] Klod Braun preporučio nekoga u *Holt, Rinehart and Winston*-u. Ali to je bilo još u „jebeš belce” vremenu knjiga. Jedna od agresivnih parola tog pokreta je glasila: „Crno je lepo.” Zapitala sam se: *O čemu je tu reč? O kome oni govore? O meni? Hoćete li da kažete da sam ja lepa?* Pa sam pomislila: *Stanite. Pre nego što me strpate u isti koš sa ostalim lepim crnim kraljicama, dozvolite mi da vam kažem kako je to bilo pre nego što ste počeli s tim!* [Smeje se.] Znae, rasizam proizvodi samoprezir, a to stvarno boli. Može da vas uništi.

K. B.: *Dakle, time što je pripovedao o devojčici koja želi plave oči i misli da je ružna, Vaš prvi roman je iskoračio iz celog tog programa „crno je lepo”. Da li to znači da su Vaši prvi kritičari bili iz crnačke zajednice?*

T. M.: Da, mrzeli su ga. Najlepša stvar koju sam čula nije bila od nekog kritičara već od jedne studentkinje, koja je rekla: „Dopalo mi se *Najplavlje oko*, ali sam stvarno bila ljuta što ste ga napisali.” Pitala sam je: „Zašto?”, a ona je odgovorila: „Zato što će sada znati.” Ali većina njih je bila nezainteresovana. Pomislila sam da u toj sredini niko neće čitati knjigu. Odštampano je hiljadu i dvesta primeraka, hiljadu i petsto. Mislila sam da će biti čestiristo. *Bantam* je kupio prava za meki povez. Bila je to knjiga koja bi se pročitala i bacila. Onda se desilo nešto izvanredno. Mislim da je to bilo na Siti koledžu. Knjiga je objavljena 1970, a na Siti koledžu su

odlučili da se u kurikulum za brucoše moraju uvrstiti i knjige žena i Afroamerikana, i ja sam bila na tom spisku. To je značilo ne samo za tu godinu, već i za mnoge potom!

K. B.: *Nazvali su Vas „nacionalnim piscem”. Takođe su vas zvali „savešću Amerike”. Teško je, zapravo, setiti se nekog drugog pisca, s izuzetkom Volta Vitmana, od koga se toliko često tražilo da progovori u ime nacije. Osećate li da Vam to nekada odvlači pažnju od vlastitog stvaralaštva? Da Vas takav vrhunski uspeh, na neki način, pojednostavljeno predstavlja?*

T. M.: Imala sam jedno kraće teško razdoblje posle dobijanja Nobelove nagrade, ali tada sam već pisala *Raj* [1997], hvala bogu. Nisam morala da izmišljam nešto dostojno nagrade. Sada razmišljam samo o dobrom. Sećam se svoje ogorčenosti, ali razmišljam samo o dobrom. [Smeje se.]

K. B.: *Postoji romantična slika kako Nobelov komitet budi američku dobitnicu telefonskim pozivom rano izjutra. Da li Vam se to desilo?*

T. M.: Ne, to su promenili. Sada su mnogo civilizovaniji. Oni to jave kad se konačno dogovore, što je bilo usred noći. I tako to krene. Ali isto tako su odlučili da ne sluđuju ljude zovući ih usred noći, nego u normalno vreme u zemljama gde žive. Mene je u sedam ujutru pozvala Rut Simons, sad je predsednica u Braunu, a tad je još bila na Prinstonu, i rekla: „Dobila si Nobelovu nagradu.” Šta?, pomislila sam. Mislila sam da joj se priviđa.

K. B.: *Da li ste uopšte znali da ste u konkurenciji?*

T. M.: Stvarno nisam razmišljala o tome. I tako sam joj spustila slušalicu! O čemu ona priča?, govorila sam u sebi. Jer sam pomislila: *Kako ona može znati nešto što ja ne znam?* Odmah me je ponovo nazvala i rekla: „Šta ti je?” „Gde si ti to čula?”, pitala sam je. „Na jutarnjem programu *Today* kod Brajanta Gambela.” Pa dobro, pomislih, možda je tako. Ali bilo je toliko situacija – daleko više nego što sam mislila, čula sam kasnije – kada bi ljudi poverovali da će je dobiti, pa bi se novinari sjatili oko njih, a oni je ipak ne bi dobili.

K. B.: *Mislim da se to desilo sirotom Normanu Mejeru. Čak su mu i prijatelji javili da je dobio, možda je čak i dao neki intervju. Ali je nikada nije primio.*

T. M.: Znam. Desilo se to jednom i Džojš Kerol Outs! Napolju su stajali novinari i čekali je. Ali ja nisam znala šta da radim! Otišla sam na predavanje. I onda, oko pola jedan po podne, pozvali su me iz Švedske akademije da mi kažu da sam dobila nagradu – u pristojno doba dana. I dalje nisam bila sigurna. Rekla sam im: „Hoćete li mi poslati faks?”

K. B.: *Želeli ste to napismeno! [Smeje se.]*

T. M.: Tako je! Ali sam događaj je bio predivan. Najbolja zabava na kojoj sam bila.

K. B.: *Nedavno sam gledao Fren Lebovic u dokumentarcu Martina Skrosezea, Govor pred javnošću, u kojem ona priča kako je išla s Vama, pa su je naterali da sedi za dečjim stolom.*

T. M.: [Smeje se.] Znam! Bila je ozbiljna. Ali je stvarno bilo predivno. Kao

na dvoru i veličanstveno... i pomalo neudobno.

K. B.: *Stvarno?*

T. M.: Recimo, nagazna strana na stepenicama bila je toliko kratka, jedva sam hodala. U svakom slučaju, mislim da sam se lepo provela. Bilo je jako zabavno. Fren mi je rekla pravu stvar: „Prvi put da vidim pompu u skladu s okolnostima.”

K. B.: *Kada ste 1983. konačno napustili urednički posao da biste se usredsredili na pisanje, da li ste u tom trenutku pomislili: Okej, nema nazad?*

T. M.: To je bilo drugačije, tada sam sedela na onoj verandi kad sam rešila da dam otkaz [prstom pokazuje u prozor iznad verande nad rekomb Hadson]. Nije tad izgledala ovako lepo jer ju je oluja srušila, pa sam morala da je renoviram. U svakom slučaju, sedela sam tamo i osećala strah, pomalo sam i drhtala. Bez posla. Sa decom, još uvek. Neobičan osećaj. I tada sam pomislila: *Ne, to što osećam nije strepnja – to je sreća!*

K. B.: *Olakšanje.*

T. M.: Više od olakšanja. Stvarno sam bila srećna. Što znači da do tada to nisam bila. Nisam to osećala – mora da je to bila kombinacija sreće i još nečega. I tad sam počela da pišem *Voljenu*. Poteklo je kao bujica kad sam počela da je pišem.

K. B.: *Kako ste našli članak o Margaret Garner [odbegloj robinji koja je ubila svoju ćerku u Sinsinatiju kako ona ne bi ponovo dospela u ropstvo ako ih uhvate], koji je postao osnova za priču u Voljenoj?*

T. M.: Dok sam radila na *Crnoj knjizi* [nefikijska knjiga iz 1974. koju je Morison priredila sa Midltonom Harisom], donosili su mi razne stvari jer sam nameravala da napravim sveobuhvatni katalog crnačke istorije – da bude u njemu i dobrog i lošeg. Dobila sam stare novine od momka koji ih je sakupljao i otkrila sam članak o Margaret Garner. Bilo mi je zanimljivo što je reporter bio prilično šokiran saznanjem da Margaret Garner nije bila luda. Stalno je ponavljao: „Ona je tako mirna... i kaže da bi ponovo uradila isto.” Stoga sam odlučila da to istražim. Među robinjama nije bila retkost da to učine, ali sam pomislila: *Pretpostavimo da je ona racionalna i da postoji neki razlog.* Bilo je to vreme kada su feministkinje bila veoma ozbiljne i agresivno zastupale stav da niko ne sme da im kaže da moraju imati decu. Oslobođenje se delom i sastojalo u tome da se žena ne tera silom u majčinstvo. Sloboda je bila nemati decu, a ja sam pomislila da je, za ovu ženu, istina upravo suprotno od toga. Za nju, sloboda je bila imati decu i biti sposobna da ih kontroliše na neki način – da ne budu mladunčad koju neko tek tako može da kupi. Dakle, upravo suprotno od onoga što je u tom trenutku bila savremena tema. Nisu to bile samo razlike povodom robovlasništva, belaca i crnaca – iako je i toga bilo pomalo – od mladosti sam bila ogorčena na bele feministkinje, koje su uvek održavale veoma važne sastanke dok bi ispred vrata ostavljale svoje sluškinje! [Smeje se.]

K. B.: *Da li ste stvarno osećali razdor između belih i crnih feministkinja?*

T. M.: Ženizam [womanism], tako su crne feministkinje zvale svoj pokret. Upravo tako. A to nije bilo isto. Kao ni od-

nos prema muškarcima. Istorijski, crne žene su uvek štatile svoje muškarce jer su oni stajali ispred njih i češće bi stradali. Meni je to, zapravo, bila veoma interesantna činjenica. Kad sam se zaposlila u izdavaštvu, mnoge žene su govorile kako im je bilo teško da ubede svoje porodice da ih puste da odu na koledž. Obrazovanje je bilo za momke, a devojke su morale da se bore. U afroameričkim zajednicama je bilo suprotno, tamo su se obrazovale devojke, a ne momci, pošto su devojke uvek mogle da se bave zanimanjima poput učiteljice, medicinske sestre... ali ako biste obrazovali muškarce, oni bi nalazili poslove u kojima bi se sukobljavali ili bili ograničavani. Nikada ne bi lako napredovali. Sad se to u mnogo čemu promenilo, ali to je bio kao organizam koji štiti sebe.

K. B.: *U Domu se kroz pripovest provlači muškarac u širokoj „zut” odeći, pojavljujući se nekoliko puta pred glavnim junakom. Kako je on ušao u roman?*

T. M.: E pa, veliki deo knjige posvećen je pitanju kako biti muškarac, što zapravo znači kako biti ljudsko biće, ali da ostanemo na „muškarcu”. I on se bori s tim, i postoje izvesni formalni načini na koje možete pokazati da ste muškarac. Jedan od njih je rat. Ali posle rata, momci u „zut” odelima, s kraja četrdesetih i početka pedesetih, oni su bili nasilnici – oni su potvrđivali jednu drugu vrstu muškosti i to je uznemiravalo ljude. Policija bi pucala u njih. Govorite o odeći – da ne spomenemo dukseve sa kapuljačama – uvek su hapsili te momke. Bilo mi je potrebno da u knjizi lebdi figura jednog takvog muškarca čije će odelo biti poruka.

K. B.: *Spominjete momke u kapuljačama. Postoji li veza između onoga što se tad dešavalo sa savremenim slučajem Trejvona Martina?³ Bio je Marš milion kapuljača. Da li mislite da se situacije, poput ubistva Trejvona Martina, dešavaju sve vreme, ali da se o njima nije izveštavalo? Ili da umanjujemo sistematsko ubijanje crnaca u Americi?*

T. M.: To je samo odvracanje pažnje. Isto tako su mogli da naprave Marš milion doktora ili nešto slično! Smatram da je to u medijama veoma, veoma teatralizovano. Ubijanje mladih crnaca nikada nije prestajalo, s kapuljačama ili bez njih. Ne poznajem nijednog mladog crnca koga nikad nije zaustavila policija. Nijednog. Moje sinove... slušala sam Džesija Džeksona kako govori o svojim sinovima – jedan je studirao pravo, a drugi ekonomiju. Obojicu je zaustavljala policija. Sećam se Kornela Vesta kako mi je pričao da je morao da putuje automobilom dok je negde pređavao. I svaki put su ga zaustavljali. Nije bitno da li je automobil nov ili u lošem stanju – Kornelov je bio olupina – svejedno bi ga zaustavili. [Smeje se.] Stoga, možda se danas češće u medijima priča o preovlađujućoj predstavi o crncima kako „smišljaju neku gadost”, ali to nije ništa manje rašireno nego što je oduvek bilo. Takav je moj junak Frenk Mani iz *Doma*. Smatrala sam da se podrazumeva da će ga policija pretresti na ulici. Ali mi je zanimljivo kakve će posledice iz toga proisteći iz nekoliko razloga. Želim da saznam dve stvari, i možda će mi trebati vremena da to istražim. Jedna glasi, da li je ikada u

istoriji neki belac osuđen zbog silovanja crnkinje? Bilo kada?

K. B.: *Ne bih mogao odmah da se setim.*

T. M.: Potreban mi je jedan slučaj. Drugo, da li je nekada neki policajac pucao s leđa u belo dete? Da li se to ikada desilo? Ne znam za takav slučaj. To su te dve stvari koje želim da saznam. Tek posle toga ću u sve to poverovati. Kad jednom nađem policajca koji je pucao u belog mladića zato što je bio na pogrešnom mestu u pogrešno vreme.

K. B.: *Izgleda da se to nikada ne dešava, zar ne? Dok je Barak Obama 2008. vodio izbornu kampanju za predsednika, zamolio Vas je za podršku i Vi ste mu je na kraju dali. Rekli ste da bi bila neka vrsta odšte-te da ga vidimo u predsedničkoj kancelariji. Nazvali ste to nužnom evolucijom, a ne revolucijom.*

T. M.: Jesam li ja to rekla? Zvuči dobro! [Smeje se.]

K. B.: *Vi! I sada, u susret novim izborima, mislite li da je Obama ispunio očekivanja?*

T. M.: I više. Bolji je nego što sam mislila da će biti.

K. B.: *Mislim da je to opšte mišljenje. Postoje trenuci kad imam izvesne sumnje, ali je sasvim prirodno izgubiti poverenje u predsednika u nekom trenutku mandata.*

T. M.: Naravno, ali nisam očekivala tu količinu neprijateljstva. Znala sam da će toga biti – možda i mnogo toga – ali ovo je stvarno sumanuto. Ljudima koji mrze Obama nije bitno šta radi. Ništa im nije

³ Sedamnaestogodišnji crnac, ubijen 26. februara 2012. u gradiću Sanford u Floridi, dok je šetao nenaoružan, sa kapuljačom na glavi. (Prim. prev.)

bitno. A to što govore je toliko retrogradno. Čini mi se da kada jednom dobiju reč na *n* koju niko ne sme da izgovori [*nigger*], ona postaje suprotnost od reči *kao*. Pošto je reč na *n* izbačena iz jezika, ostala je rupa. Sada se pojavljuje bujica drugih reči – Kenijac ili ne-domaći – koje proizvode da bi popunili tu rupu. Nekada je bila dovoljna reč na *n* i rekli biste sve. Međutim, sada je tu novi, emotivno nabijeni rečnik, što je potpuno ludo. To je suprotnost od *kao*. Poput, recimo: „Ja sam, kao...” ili: „Bilo je, kao...”, ili: „Mislim, kao...” *Kao* je pre-

uzelo devedeset reči iz rečnika. Više ne govore da su nešto *osetili*. I zbog toga sam stvarno uznemirena. Pojavila se, dakle, reč koja briše druge u rečniku, a brisanje reči zauzvrat proizvodi poremećenu vrstu jezika. To me plaši. A odgovor ljudi koji ne podnose Obamu je stvarni osećaj organskog gađenja. Pročitala sam rečenicu u novinama koja kaže: „Pravi problem je to što imamo crnca zaduženog da vodi svet.” Nije to neki sudija ili lekar ili vladar u nekom kvartu – to je svet. Neki ljudi nisu u stanju da se s tim izbore.

(S engleskog preveo Predrag Šaponja)